

Лютак О.З.

*кандидат психологічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

**ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ**

Проведення військових дій на Сході України спричинило масову зовнішню і внутрішню міграцію населення. Більше півмільйона вимушених переселенців опинилися в іншому, не звичному для них етнокультурному та соціальному середовищі. Їм потрібно адаптуватись до нових умов життя, нових людей, вирішити складні матеріально-побутові проблеми, а найголовніше, подолати важкий психологічний стан, пов'язаний з вимушеним переселенням.

Адаптація до нової соціально-психологічної ситуації життєдіяльності залежить від багатьох чинників. Значну роль в адаптаційному процесі відіграє етнічна складова. Тому вивчення етнопсихологічних проблем вимушених переселенців, що проживають зокрема в західних областях України (Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській), є досить актуальним.

Складність процесу адаптації вимушених переселенців визначають три групи передумов. Перша група містить соціальні, політичні, етнічні, економічні, правові, демографічні, кліматичні та інші передумови, які склались на території їх масового переселення. Друга група характеризує приналежність вимушених переселенців до різних етнічних, демографічних, професійних груп; їх політичні орієнтації, схильність до активних дій на захист своїх прав на нових для себе територіях. Третя група містить інфраструктуру районів виїзду і приїзду мігрантів, а також соціальну й політичну атмосферу в місцях їх попереднього проживання. Взаємозалежність цих передумов має вирішальний вплив на етносоціальну й етнополітичну обстановку на територіях скупчення вимушених переселенців і позначається на їх діяльності та адаптації у нових для себе умовах. Представники різних етнічних груп вносять свої корективи у взаємодію між людьми, вибираючи певні місця проживання, консолідуючись з етнічно близькими групами чи, навпаки, самоізолюючись у місцях компактного поселення.

Виокремлюють етносоціальну й етнополітичну складові адаптації вимушених переселенців [1]. У процесі етносоціальної адаптації вони вирішують дві першочергові проблеми: отримання житла й роботи. Ці проблеми вирішуються на фоні того, що в кожного мігранта змінюється суспільний статус, життєвий уклад, добробут, соціальне й природне середовище, розриваються родинні, ділові й дружні зв'язки. Переселенці мають можливість здійснювати життєдіяльність серед групи, що найбільш повно відповідає їхнім очікуванням. Найперспективніші в етносоціальній адаптації переселенці економічно активного віку, їх адаптація залежить від вміння змінити попередні життєві установки в умовах іншого етнічного простору, а також від особистісних якостей.

На відміну від етносоціальної адаптації, яка вимагає від людей швидкого реагування на оточення, зміни вже вироблених стереотипів, етнополітична адаптація передбачає триваліший часовий проміжок, оскільки в політичне життя люди входять більш повільно. Ця адаптація залежить від того, який

правовий статус має мігрант, чи може він претендувати на постійне місце проживання тощо.

Наше опитування 50 сімей вимушених переселенців з Донецької та Луганської областей показало, що головними причинами переїзду вони вважають «втрату житла, майна й роботи», «страх за власне життя і життя дітей внаслідок бойових дій», «погрози, насильство над близькими і рідними», свідками яких вони були, «зруйновану інфраструктуру регіону і, як наслідок, неможливість прогнати сім'ю». Третина з опитаних не знали, в якому стані їх житла, не мали жодної інформації щодо власного майна, яке залишилось на покинутих територіях. Тому перспектива повернення до рідного дому більшій половині переселенців видається неможливою.

Аналіз тверджень за тестом Куна «Хто я?», отриманих при опитуванні вимушених переселенців, виявив їх бачення себе в системі життєвих відносин особистості. Об'єктивні характеристики (соціальний статус, сімейні ролі, стать, вік) домінують над суб'єктивними (самооцінка, особлива життєва ситуація, особистісні якості тощо). Проте, вимушені переселенці відчують потребу в належності до груп, де вони можуть знайти захист або відчути власну значущість, наприклад «українці». Для цієї категорії актуальною є етнічна та громадянська належність. Вони у 85% випадків визначають себе з позиції сімейної, подружньої та статусно-рольової ідентифікації, у них зберігається основна структура ідентичності, в якій професійна, сімейна належність також залишається значущою.

Суб'єктивні характеристики, такі як «розгублений», «ніхто», «бідний», «бомж», «людина без батьківщини», «злий» домінують тільки у незначній частині переселенців (13%). Ці визначення пов'язані з переживанням власної неповноцінності, стиду, приниження та агресії. Ситуація соціально-політичного напруження у тих регіонах, звідки прибули переселенці, характеризується масовими станами фрустрації, невротизації, збільшення кількості межових станів у людей. У вимушених переселенців виражені звинувачувальні реакції – вони вороже ставляться до тих, хто заставив їх мігрувати – «представники ДНР і ЛНР», «українська армія», «безпомічна влада регіону», «російські війська», «американське втручання» тощо, і перекладають на ці організації провину та відповідальність. Почуття власної відповідальності за те, що відбувається, доволі знижене. Ситуація фрустрації розглядається більшістю опитаних як неминуча, але вони готові подолати її з часом, в тому числі власними зусиллями.

Адаптуватись у новому середовищі переселенцям допомагає формування позитивної етнічної ідентичності. Г.Солдатова визначає позитивну етнічну ідентичність як баланс толерантності до власної та до інших культур, який дозволяє вважати її, з одного боку, умовою самостійного і стабільного існування етнічної групи, з іншого, – умовою позитивної міжкультурної взаємодії. Тому вона умовно приймається за «норму» етнічної ідентичності, в структурі якої поєднується позитивний образ власної етнічної групи з позитивним ціннісним ставленням до інших етнічних груп. Етнічну ідентичність по типу норми характеризують висока толерантність і готовність до міжетнічних контактів. Водночас позитивне ставлення до власної та інших етнічних груп, закладене в «нормі», зовсім не передбачає емоційної рівності цих стосунків. Прагнення до позитивної етнічної ідентичності є необхідною умовою збереження цілісності і неповторності етнічної спільноти в

етнокультурному різноманітті світу, і тому людині з «нормальною» етнічною ідентичністю притаманна перевага власних етнокультурних цінностей.

Частина вимушених переселенців вороже налаштована до приймаючої їх громади, звинувачує жителів Західної України в тому, що вони організували Майдан на гроші американців, допустили хаос та безлади. Половина респондентів відчуває негативне ставлення з боку місцевих жителів, хоча у реальні конфліктні ситуації саами не попадали. Вони схильні до переоцінки різних небезпек, тривожних уявлень з приводу надуманих небезпек. Частина переселенців вважає приймаючу громаду зобов'язаною їх утримувати й допомагати, оскільки, як вони виражаються, «Донбасс кормил вас, а теперь вы кормите нас».

Етнічна ідентичність не є статичним утворенням, а має здатність трансформуватися протягом життя людини. Змістовні трансформації етнічної ідентичності відбуваються за трьома типами: етнічної індіферентності, гіпоідентичності та гіперідентичності. Основою гіперідентичності є етноцентризм, що проявляється в чіткому поділі на «своїх» і «чужих», негативних образах «чужих» і ворожому ставленні до них, авторитарному погляді на групову взаємодію, де «своя» група домінує, а «чужі» є в підпорядкуванні. Крайнім проявом гіперідентичності є національний фанатизм – готовність йти на будь-які вчинки заради власної етнічної групи, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за благополуччя власного народу. Індивіди з сформованою гіпоідентичністю не підтримують власні етнокультурні цінності, відчувають етнічну неповноцінність, уцімленість, труднощі у взаємодії, негативізм відносно представників власного етносу або сором за свою етнічну приналежність. Етнічні нігілісти відчужуються від власної групи. Трансформації етнічної свідомості за вказаними типами виконують роль «захисних клапанів», що переводять ворожість та агресію на замісний об'єкт – іншу етнічну групу [2].

Етнічна ідентичність – це не тільки усвідомлення власної етнічної приналежності, але й оцінка етнічної спільноти, значущість членства в ній, етнічні почуття гідності, гордості, образи, страху, що є вагомими критеріями міжетнічного порівняння. Ці почуття спираються на глибокі емоційні зв'язки з етнічною спільнотою, моральні зобов'язання відносно неї, що формуються в процесі соціалізації індивіда [2, с. 49].

Більше половини переселенців мають індіферентну або гіпоідентичність, яка, як регулюючий соціально-психологічний механізм, не виконує адаптивної функції на особистісному рівні і інтегруючої на груповому.

Таким чином, процес адаптації вимушених переселенців, містить три етнічні складові: етносоціальну, етнополітичну та етнопсихологічну.

Список використаних джерел:

1. Костин Р.А. Миграция. Социологические очерки. – СПб.: ВТИ ЖВВ и ВОСО, 1997.
2. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М., 1998.